

Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirmesi: Ankara Örneği

Miray ÖZKAN¹, Ali Cenap YOLOĞLU²

¹Şehir Plancısı
ODTÜ Kentsel Tasarım
Yüksek Lisans Öğrencisi

²Şehir Plancısı,
ODTÜ Kentsel Politika
Planlama ve Yerel
Yönetimler Araştırma
Görevlisi

Sokak, kamusal olanla özel olan arasındaki mücadelenin mekanı olduğu gibi¹; yaşamsal olanla ideolojik olanın; kendiliğinden olanla zorla kabul ettirilenin mücadele alanıdır. Sokağa yapılan dışsal müdahaleler, iktidarın mekana kendini yansıtırma çabasına konu olmuşlardır. Bu çabanın önemli silahlarından biri de isimlendirmedir. Mekan isimlendirmesi, başlangıçta bütün çağrışımlarıyla kendiliğinden gelişmiş, doğal ve kültürel olanın içinde oluşmuş, dil ile birlikte değişmiş bir etkinlik ve bir tür söz olarak saklanmış, aktarılmış; dolayısıyla sürekliliği korunarak, mekana ilişkin belleğin, çevreye ve geleceğe taşınması sağlanmıştır. Ancak tam da bu özelliğindedir ki zaman içinde üst söylevlerin bellek oluşturma projesinin bir parçası olmaktan kurtulamamıştır.

Ankara kenti başkent oluşuyla birlikte farklı ideolojilerin kendini mekansallaştırma çabalarının en fazla görüldüğü kentlerden biri olmuştur. Mekansallaşan ideoloji, doğal olarak kendini kentin taşında toprağında, dilinde ve yaşantısında; dolayısıyla sokağında ve sokağının isminde göstermiştir. İsimlendirme, farklı dönemlerde, Ankara'nın ve başkent oluşundan dolayı Türkiye'de yaşayanların belleklerini yeniden kurma yolunda kendini gösteren bir araç olmuştur.

Ankara için milat kabul edilebilecek 1994 yılıyla birlikte pek çok mekansal değişimin

yanında sokak isimlerinde de önemli değişiklikler olduğu gözlemlenmiştir. Varlığını gösterme, yerini sağlamlaştırma, sürekliliğini garantileme ve arkasında durduğu ideolojiyi mekanlara ve zihinlere kazıyarak tarihi yeniden kurgulama niyetindeki yerel iktidar sokakları yeniden isimlendirmeyi vazgeçilmez bir etkinlik olarak halen sürdürmektedir.

İsimlendirmenin Toplumsal Bellek Kurma Aracı Olarak Kullanımı

Jan Assman² belleğin her zaman bireye ait olduğunu, ancak toplumsal olarak, yani anılarını kurgulayan çevreye bağımlı olarak belirlendiğini söyler ve üç tür hatırlama figüründen bahseder:

1. Zaman ve mekana bağlılık: Bununla kendini grup olarak sağlamlaştırmak isteyen toplulukların kimliklerinin sembolü mekanları yaratma ve bunları garanti altına alma eğiliminden bahsedilmektedir.
2. Gruba bağlılık: toplumsal belleğin ancak kendine özgü ve sürekliliği olan; gerçek ve yaşayan bir grupla ilişkilendirilebileceğini söylüyor.
3. Tarihin yeniden kurulması: Bellek sürekli yeniden kurma işlemine dayandığından, ilerleyen şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde sürekli olarak yeniden örgütlenir.

¹ Kostof, S. (1992) p.121

² Assman, J. (2001)

Bu bağlam içinde kentin mekansal örgütlenmesi kadar kent mekanının isimlendirilmesi de bir sembol ve bunun aktarımı olarak bellek oluşumuna ve oluşturulmasına yardım eder. Azaryahu'nun da belirttiği gibi sokak isimleri dilin içine yerleşmiş olduklarından, sosyal gerçekliğin kurgulandırılmasında, yapılandırılmasında ve algılanmasında aktif bir role sahiptirler.³

Kent mekanının isimlendirilmesi Assman'ın bahsettiği üç unsurun etkisi altında dönüşürken aynı zamanda bu hatırlama figürlerini dışarıdan da etkilemeye yönelik bir araçtır. Lefebvre'in dediği gibi ideolojiler kalıcılık amaçlıyorsa bu ancak ideolojilerin kendi hakimiyetindeki bölgenin sınırlarını belirleyerek sürekliliğini istediği toplumsal düzenin mekanını üretmesiyle mümkün olur.⁴ Bu üretilmiş mekan, süreklilik için gerekli olan ortamı sağlayacağı gibi, bu ortamın ve dolayısıyla ideolojinin hatırlanmasını da sağlayacaktır. Çünkü toplu bir hatırlama ve unutmama eylemi olmadan ideolojinin süreklilik sağlaması mümkün olamaz.

Gündelik hayatta çokça kullandığımız sokak isimleri sık sık tekrarlanıp, zihinlere kazanarak, dilin bir parçası olarak bellek projelerinin vazgeçilmez parçaları olmuşlardır. Gündelik yaşantımızın içinde eriyip giden sokak isimleri hegemonik sözlerdir. "*Gramsci'ye göre, hegemonya alışılmış ideolojik çatışmaların üstündedir ve güç ve toplumsal örüntü arasında süregelen ilişkileri, 'gündelik hayata' göndermeyle 'deşifre' eden bir üst dili tanımlar. Diğer bir deyişle hegemonya, gücü temsil eden toplumsal aktörler arasında, sürekliliği olan politik bir eylemselliğin kendisidir ve söylemsel atıflar ve ideolojik tercihler arasında süregelen çatışmalar üzerine kurulmuştur.*"⁵ İktidar sahiplerinin hegemonyalarını kurma ve yaşatma alanı olan kent mekanında isimlendirmeler de birer mit olarak kentlinin yaşamına girmeye ve yer etmeye çalışır. Bu yolla belleği bozmak, değiştirmek ve apolitikleştirmek ister.

Sokak isimlerinin bellek projeleriyle ve ideolojiyle nasıl iç içe olduğunu anlayabilmek için

örneklerden yola çıkıp bir takım genellemelere varmak mümkün olabilir. Bunu da isimlendirme politikalarının ne tür hatırlatmalar veya unutturmalar amaçlanarak gerçekleştirildiğine bakarak ve bu konuda ne tür bir mücadele yürütüldüğünü izleyerek yapabiliriz. İsimlendirme, önemli toplumsal dönüşümlerin, devrimlerin bildirgesi olarak kullanıldığı gibi kimliklerin ifadesi ve mücadele alanı ya da pazarlama stratejisi olarak da kullanılmıştır.

Devrimlerin Bildirgesi Olarak Sokak İsimleri:

Devrim eski düzenin hatıralarını silmek ve dönüştürmek ister, toplumsal bellek üstünde mücadele verir, yeni fikirlerin ve yaşam biçimlerinin var olabilme mücadelesini sürdürürken geçmişin belleğiyle çatışma halindedir.⁶ Dolayısıyla yeni olanın kodları, sembolleri eskilerin yerini almalıdır.

Bu konuda en önemli örnekleri Fransız Devrimi'nden sonra Paris sokaklarının isimlerindeki değişikliklerde görebiliriz. Yeni fikirlerin, yeni değerlerin ve yepyeni bir ideolojinin yansıması olarak ortaya çıkan sokak isimleri, geçmişe ve geleceğe dair hatırlatmalar ve unutturmalarla şekillenmiştir. Sokakların aristokrasiyi ve dini öğeleri çağrıştıran eski isimleri artık istenmemektedir. Yerlerine Moliere, Voltaire, Jean Jacques Rousseau gibi düşünür ve yazarların isimleri getirilmiştir.⁷

Kimlik ve Sokak İsimleri

Sokak isimlendirmeleri oluşturulmak istenen yeni bir kimlik için hatırlatma, unutturma, sahiplenme vb. işlevler sergileyebildikleri gibi mevcut kimliklerin de mücadele aracı olabilirler.

Ulus-devletlerin kuruluş süreçlerinde ulus inşasında, tarihin yeniden kurgulanması, bir topluluk bilincinin, ortak bir geçmişe sahip olduğu inancının yerleştirilmesi gerekir. Bunun için tarih ve dil yeniden kurgulanırken bu dilin yeni isimleri de sokaklarda yerini alır.

Üretilmiş
mekan,
süreklilik
için gerekli
olan ortamı
sağlayacağı
gibi, bu
ortamın ve
dolayısıyla
ideolojinin
hatırlan-
masını da
sağlayacaktır

³ Alderman D.H. (2003)

⁴ Akış T.(2002) p. 77-78

⁵ Sargın G.A. (2002) s. 23

⁶ Matsuda, M.K., (1996)

⁷ Milo, D. (1997)

Bu anlamda Türkiye'de Cumhuriyet'le birlikte Anadolu'daki eski uygarlıkların isimleri ile Dil devrimiyle Türkçeleşen kavramlar kent mekanlarını isimlendirmede kullanılmıştır. Böylece, henüz yabancı gelen sözcükler gündelikleşecek, belleğe girecek, geçmişe ve geleceğe ilişkin kişiler ve kavramların da içselleştirilmesi sağlanacaktır.

Ulus kimliği dışında, sınıf ya da topluluk kimliği ve yaşam tarzı göstergesi olarak da isimlendirme kullanılmaktadır. Örneğin, banliyö yerleşmelerinde modern burjuva değerlerini ifade etmek sahiplenmeyi sağlayabilmek için yaşam mekanlarının kalitesini vurgulayan isimler de topluluk⁸ kimliği oluşturma işlevine sahiptir denebilir.

Bunun dışında egemen grup "öteki" olarak adlandırdığı grupları kontrol etmeye, dışlaştırmaya ya da kendine benzetmeye çalışırken bu grupların kendi alanlarındaki kendilerine has isimlerini de ortadan kaldırmaya çalışmakta ve mümkün olduğunca, egemen gruba ait sembollerini baskı aracı olarak kullanmaktadır. "*Egemen sınıf (veya grup) "baskı ve onayı", gerek özgürce ve meşru yollarla, gerekse ideolojik yanlısamanın araçlarıyla uygulayacak, mekan, kapitalist örüntünün dilediği biçimde üretecektir. Bu aşamada, politik erki edinmiş aktörler, öngörülerini uygulayabilmek adına, tehlikeli olduğu varsayılan "öteki"ni kontrol etmeye çalışacak; yeri geldiğinde de Foucault'nun kendi anlatımıyla, "sapkın" bireyleri ve mekanlarını "disipline" edecektir.*"⁹ Disipline etmenin bir yolu da onların yaşam mekanlarına "disiplinli" isimler vermek olabilir. Ancak bu gruplar da kendi yaşama istekleriyle birlikte, doğal olarak dillerini ve yaşam biçimlerini de yaşatmak isteyeceklerinden, yaşam alanlarında da bu dili gösterme eğilimindedirler. Bu yaşamsal olduğu kadar, politik de bir eğilimdir. Dolayısıyla mekanların isimlenmesi konusunda "egemen" ve "öteki" kimliklerin savaşı sürmektedir. Çoğu zaman da bu savaşı egemen grup kazanmaktadır.

Türkiye'de Kürtlerin yaşadığı alanlarda görülen isimlendirme mücadelesi buna örnek olarak verilebilir. Son dönemde Batman'da yaşananlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Batman'daki sokaklara önceden konmuş olan Bediüzzaman

Said Nursi, Muhammed İkbâl, Abdülkadir Geylani gibi adı İslam diniyle birlikte anılan kişilerin isimlerinin yerine Zozan, Laleş, Mezopotamya, Yaşar Kemal gibi kimlik çağrışımlı isimlerin konulması belirli gruplarca tepki toplamış, Danıştay tarafından reddedilmiştir.¹⁰

Pazarlama Stratejisi Olarak Sokak İsimlendirmesi

Son dönemde İstanbul'da İstiklal Caddesi'nin arka sokaklarından birinde girişimci bir emlakçı sokaktaki bütün binaları satın alarak yahut kullanım hakkını alarak; tamirat, tadilat, cephe düzenleme ve çevre düzenlemelerini gerçekleştirdi. Bütün sokağı bir ticaret alanına dönüştürerek lokanta, bar ve sanat merkezlerinin açılmasını sağladı. Alanda bir soylulaştırma süreci gerçekleştirildi de denebilir. Ancak bu soylulaştırmayla sadece oranın insanları değil, belleği de silinerek, bambaşka bir bellek, piyasada daha iyi tutunabilecek bir öykü getirildi. Söz konusu Cezayir Sokağı'nın ismi Fransız sokağı olarak değiştirildi. Aslında resmi bir değişiklik olmamasına rağmen (sokak tabelasının üzerinde Cezayir Sokağı yazıyor) artık bir turist çekim noktası haline geldiğinden burası Fransız Sokağı olarak anılmaktadır. Tepki topladığı için durumun farkına varıldığında da kocaman bir pankartın üzerinde "Bu sokak Türk-Fransız-Cezayir kardeşliğinin bir sembolüdür" yazıldı.

Böylece hem bu sokağın (muhtemelen daha önce burada yaşamış olan) Cezayirliyle ilgili belleğini silmiş, hem de Cezayir Fransa ilişkileri unutturulmaya çalışılarak bir kardeşlik mitiyle, bu ticarethane için en uygun alan olan sokağın adının talihsiz bir biçimde Cezayir olmasının üstesinden gelinmeye çalışılmıştır.

Yerel Yönetimler ve Sokak İsimlendirmesi

Sokak isimlendirmesi hali hazırda yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu da yerel yönetimlerin politikayla ilişkileri dahilinde sokakları isimlendirmesine yol açmaktadır. Türkiye'de

⁸ Harvey, D. (1985) s.19

⁹ Sargın G.A. (2002) s. 24

¹⁰ Zaman Gazetesi, 10.06.2000 ve Zaman Gazetesi, 21.11.2000

bir çok kentte yerel yönetimlerin isimlendirme politikaları, bunlara karşı tepkiler, her yeni gelen yerel yönetimin arkasında olduğu politik görüş dair isimlendirme etkinliğinde bulunması buna örnek olabilir. Bu yolla yerel yönetimler hem kendi yerlerini sağlamlaştırmayı hem de halkın belleğini kontrol etmeyi amaçlamaktadırlar.

Ankara'da Sokak İsimlendirmesi

Cumhuriyet öncesi Ankara kentinde sokak ve mahalle isimlerinin kendiliğinden gelişmiş isimler olduğunu görüyoruz. İsimler genelde doğal, iklimsel, kültürel ve dini yapının yansıması, kendiliğinden oluşmuş toplumsal bellek sembolleri. Küçük bir kent olan Ankara'nın merkezinde Samanpazarı, Atpazarı, Tabakhane, Hacı Bayram, Boşnak, Hacı Murat, Hacı Tepesi (Sonradan Hacettepe), Sabuncu¹¹ gibi mahalle isimleri kentin kültürel ve ekonomik yapısının göstergesiydiler. Bunun dışında kent dışındaki alanın büyük bir kısmı bağlıktı. Bu bağlık alanlar da zaten sonraki dönemlerde yerleşime açıldı ve büyük bir kısmı isimlerini korudu.

Cumhuriyet döneminde yeni kurulan bir devletin ve Kemalist devrimin başkenti olarak yepyeni bir kent doğmuştur. *"Ankara doğulu bir dünyadan çıkıp , akılcı bir dünyaya yöneltmek istenen yönetim merkezidir. Bu kentten beklenen sadece bir simge olmak değil, yeni dünya anlayışının tüm işlevlerini yerine getirebilecek ve ona uygun yaşam biçimini yansıtacak bir başkent olmaktadır."*¹²

Eski kentin yanına kurulmaya başlanan yeni kentin isimleri 1924-25 Lörcher planı ile birlikte verilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda seçilen isimler yeni kurulan bir yaşam biçiminin, modern kentli kimliğinin, batı kültürünün ve cumhuriyetin ifadesi olurken çoğunlukla plan müellifinin kendi kurgusuyla gerçekleşmiştir. Daha sonraları Cengizkan'ın belirttiği gibi, isimler anlamsal açıdan değişmemiştir.¹³ *Bugünkü Kızılay Meydanı'nın*

*Lörcher Planı'ndaki adının Cumhuriyet iken 1928 yarışma belgelerinde Kurtuluş olması; ve daha sonra Hilal'i Ahmer yapısının bitirilmesinden sonra Kızılay adını kazanması böyle bir süreç sonundaki adlandırma... Millet caddesi adını Taşhan'a yakın Millet Bahçesi'ne kaptırmış, daha sonra Millet Meydanı ve Ulus Meydanı'nın isim babası olmuştur.*¹⁴

Cengizkan diğer bir değişimin de ismin anlamının nirengi özelliğini kaybetmesinden dolayı gerçekleştiğini belirtir. Kurucu kadroların adlarının zamanla terk edilmesi buna örnek olabilir.¹⁵

Cengizkan 1950'lerden sonraki dönemdeki isim değişikliklerin ideolojik olarak algılanması gerektiğini söyler.¹⁶ Bunu da Demokrat Parti dönemiyle ilişkilendirebiliriz. *"Devrim adının İnkılap ile Kazım(Özalp) Paşa adının Ziya Gökalp ile yer değiştirmesi, ilk Mübadele, İmar ve İskan Vekili, Maliye ve Maarif Vekillerinden çalışan Mustafa Necati'nin adının verildiği cadde genişletilerek Gazi Mustafa Kemal Bulvarı adını alışından sonra daha ikincil bir caddeye kaydırılması, yönetimin daha tutucu çizgiye kaymasının sonucunda gerçekleşmiştir."*¹⁷ Böylece ideoloji hem dilini hem de tarihini sokaklara kazımayı ihmal etmemiştir. 50'lerden 90'lara kadar da hem değişen merkezi yönetimler, yerel yönetimler hem de ekonomik yapı dolayısıyla toplumsal bellek üzerindeki uğraş belirli bir seviyede devam etmiş, 90'ların ortasından itibaren de dikkat çekici bir biçimde kendini göstermiştir.

1994 Sonrasında Ankara'da Sokak İsimlendirmesi

1994 yılından itibaren geniş çaplı bir sokak isimlendirme etkinliği göze çarpıyor. Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından 1994-2005 yılları arasında toplam 552 tane isimlendirme yapılmıştır. Bunu kendini ölümsüz kılmaya çabalayan bir ideolojinin mekanını ve sembollerini yaratma çabasının bir başka örneği olarak görebiliriz.

¹¹ Şenyapılı, Tansı (2004) & Şenyapılı, Önder (2004),

¹² Tankut, G. (1993)

¹³ Cengizkan A. (2002) s.237

¹⁴ a.g.e. s.237

¹⁵ a.g.e. s.237-238

¹⁶ a.g.e. s.237-238

¹⁷ a.g.e. s.237-238

gerçekleşmiştir. Bu tarihlerin Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin yönetimine Refah Partili Melih Gökçek'in gelişi ve hemen bir sonraki yıl olması tesadüf olmasa gerek. Büyükşehir Belediye Başkanının zamanla yerini kanıksamasına ve iktidarını perçinlemesine bağlı olarak yeniden isimlendirme faaliyetinin zaman içinde gerilediği görülmektedir.

Anakara'daki isimlendirme biçimleri niteliklerine göre de gruplanabilir:

i) Modern burjuva kimliğini çağrıştıran isimlerin İslam ve Osmanlı'yı çağrıştıran isimlerle yer değiştirmesi (Hem tarihi yeniden kurmaya çalışma hem de ulus kimliğinin tanımını İslam üzerinden yaparak yeni bir yapılandırma sürecine sokmanın göstergesi). Berna, Bale, Çan gibi sokakların Beyza, Bala ve Müezzîn isimleriyle yeniden isimlendirilmesi örnek olarak verilebilir.¹⁹

ii) Kendi başına özel bir şey çağrıştırmayan ancak bu halleriyle belleğe yerleşmiş ve kabul görmüş isimlerin değiştirilmesi (7. cadde'nin Aşkabat caddesi olarak değiştirilmesi vs.).

iii) Belediyenin yaptığı işlerin reklamını yaparak siyasal erk ve dolayısıyla ekonomik kazanç sağlamak amacıyla caddelerde yeni yapılan kavşakları isimlendirmesi (71 gün alt geçidi vs.).

iv) Değişen isimden çok isimle birlikte hatırlanan sokağa ait bir unsurun hatırlanmasını engellemeye yönelik isimlendirme etkinliği. Örnek olarak Çevre sokağın Üsküp caddesi olarak değişmesi verilebilir.²⁰ Böylece adı CHP genel merkeziyle anılan bir caddenin anılmasını engellemek amaçlanmış olabilir.

Sonuç

Toplumun kendi dinamiklerinden çıkan isimlendirmenin sürekliliğini koruduğunu, dışardan gelen etkilere rağmen var olmaya çabaladığını görüyoruz. Bir sokak isminin belleklerde yer edebilmesi için yaşamın içinden çıkması gerekir.

Ancak dış etkilerle oluşturulmuş isimlendirmenin ideolojinin kalıcılığını sağladığı ölçü de zihinlerde

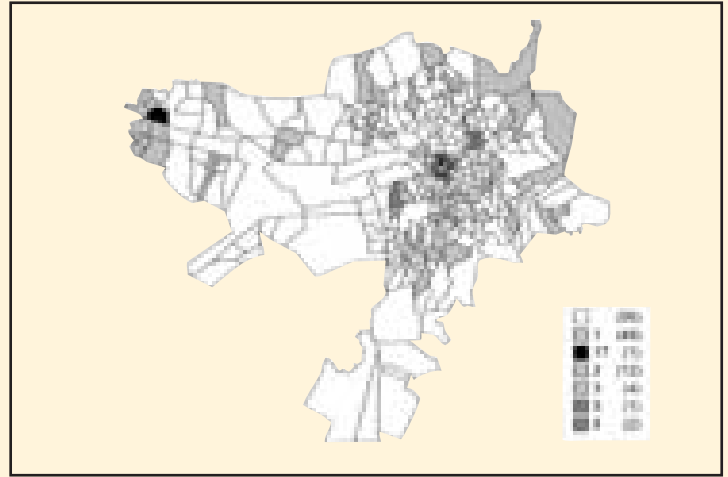
¹⁹ Milliyet Gazetesi, 28.09.1997

²⁰ bunun öznel bir varsayım olduğunu belirtmekte fayda var.

Tablo-3. Değişikliklerin tarihsel değişimi

tarih	sayı	%	top. %
1994	61	26,0	26,0
1995	58	24,7	50,7
1996	21	8,9	59,6
1997	15	6,4	66,0
1998	13	5,5	71,5
1999	11	4,7	76,2
2000	16	6,8	83,0
2001	12	5,1	88,1
2002	11	4,7	92,8
2003	4	1,7	94,5
2004	4	1,7	96,2
2005	9	3,8	100,0
toplam	235	100	

Harita-3. 1994 ve 1995 yıllarında yapılan değişikliklerin mahallelere göre dağılımı

yer ettiği söylenebilir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in erken dönemlerindeki isimlendirmenin o dönem için radikal de olsalar, bugün baktığımızda benimsenmiş olduklarını görüyoruz.

Ancak bugünlerde yapılan yeniden isimlendirmenin ne kadar zihinlerde kalacağını henüz bilmiyoruz. Resmi olarak ismin değişmesi, kentlinin o mekandan bahsederken yeni ismi kullanmasını gerektirmiyor. Çünkü sokak isimleri aslında tabelalardan okunarak değil söylenerek ve ağızdan ağza taşınarak, dil içinde kalıcılığını sağlıyor. Adres yazarken isim değişikliği olan sokaklarda yeni ismin yanında eski ismin parantez içinde bulundurulması da bu belleğin korunduğunun bir göstergesi.

1994 sonrası Ankara'daki isimlendirme çalışmaları niyetini çok açık belli ettiğinden dil ve yaşam içinde eriyip gitmediğinden başlangıçta etkisiz olarak görünse de; İktidar'ın kent üzerindeki hakimiyetini açıkça gösteriyor ve varlığını garantilemeye çalışıyor. Bu nedenle yakın bir gelecekte bu isimlerin halkın ağızına yerleşemeyeceğinin garantisi verilemiyor. Kontrol ve disiplinin bellek yoluyla içselleştirilmesi kaçınılmaz gibi görünüyor.

Doğal olan sokak isimlerinin toplumun pratikleriyle gündelik dilde yer etmesidir. Yerleşik alanlarda belediye meclisinin bu konuda karar mercii olması, kamu hizmeti sunmaktan ziyade hegemonya kurmasının bir aracıdır. Bu yüzden sokak isimleri dış etkilerle değil sokak sakinlerinin pratikleri ve istekleri doğrultusunda değişmelidir.

Kaynakça

Kostof, Spiro, 1992, *The city assembled: the elements of urban form through history*, Little, Brown, Boston

Assmann, Jan, 1997, *Kültürel bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev: Ayşe Tekin (2001), Ayrıntı, İstanbul

Alderman Derek H., 2003 35.2,163-173., *Area* (Royal Geographical Society with The Institute of British Geographers) içinde: *Street names and the scaling of memory: the politics of commemorating Martin Luther King, Jr within the African American community*, Blackwell Publishing Ltd.

Matsuda Matt K. 1996, *The Memory of the Modern*, Oxford University Pres, New York,

Milo, Daniel. 1997, *The Construction of the French past: Realms of Memory* içinde: *Street names*, Columbia University Pres, New York

Şenyapılı, Tansı (2004), "Baraka"dan Gecekonduya: Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960, İletişim, İstanbul

Şenyapılı, Önder (2004), *ne demek Ankara; Balgat, niye Balgat!?*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara

Sargın, Güven A. (2002), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler*

çinde: *Kamu, Kent ve Polytika*, der: Güven A. Sargın, İletişim, İstanbul, s. 9-40

Akış, Tonguç, (2002), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* içinde: *Gündelik Hayat ve Kentsel Mekan: Yüksel Yaya Bölgesinde Yürümek*, der: Güven A. Sargın, İletişim, İstanbul s. 77-118

Cengizkan, Ali, (2002), *Ankara'nın Kamusal Yüzleri: Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler* içinde: *Kurgu, Tasarım ve Kullanım: Cumhuriyet Dönemi Kamusal Mekanları İçin Bir Çalışma Programı*, der: Güven A. Sargın, İletişim, İstanbul s. 215-244

Harvey, David. (1985) *Consciousness and the urban experience : studies in the history and theory of capitalist urbanization*, Md. : John Hopkins University Press, Baltimore

Barthes, R. (1957) *Çağdaş Söylenler*, çev: Tahsin Yücel 1996, metis yayınları, İstanbul

Tankut, Gönül, (1993) *Bir Başkent'in İmarı*, Anahtar Kitaplar, İstanbul

Batman'da tehlikeli tahrik, *Zaman Gazetesi*, 10.06.2000

29.03.2005 tarihinde <http://212.154.21.40/2000/06/10/Haberler/haberlerdevam.htm> adlı internet adresinden indirilmiştir.

Cadde ve sokak isimlerine red, *Zaman Gazetesi*, 21.11.2000

29.03.2005 tarihinde <http://212.154.21.40/2000/11/21/guneydogu/guneydogudevam.htm> adlı internet adresinden indirilmiştir.

Emin Çölaşan, Cebinden Versene, www.hurriyetim.com.tr 19.01.2003

29.03.2005 tarihinde <http://www.karacaahmet.com/forum/cevap.asp?kid=1961&baslik=CEB%C4%B0NDEN%20%20VERSENE> adlı internet adresinden indirilmiştir.

Petek US, Gökçek'in icraatı sonunda kitap oldu (Muhsin Eren'den alıntı), *Milliyet Gazetesi*, 28.09.1997

16.05.2005 tarihinde www.milliyet.com.tr/1997/09/28/siyaset/gokcek.html adlı internet adresinden indirilmiştir.

S. Zafer Şahin'in kişisel belgelerinden